

LA TAXA DE REINCIDÈNCIA PENITENCIÀRIA 2014

BUTLLETÍ DE DIFUSIÓ DE RECERQUES

Autors: equip de recerca de l'Àrea d'Investigació i Formació Social i Criminològica

Introducció

L'any 1993 el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada va publicar la primera recerca que mesurava i analitzava la taxa de reincidència penitenciària a Catalunya. Des de llavors, aquesta recerca s'ha repetit periòdicament; la que presenta aquest butlletí és la quarta de la sèrie. Aquest cop s'ha estudiat els condemnats que van sortir excarcerats l'any 2010 i se'ls ha seguit fins al de 31 de desembre de 2013 per saber si havien reingressat a presó. Com a novetat cal destacar que aquesta recerca ha estudiat la població total, i no únicament una mostra representativa, com s'havia fet fins ara. En total, l'any 2010 van ser excarcerats 3.414 subjectes diferents, els quals han constituït la població objecte d'estudi. El temps de seguiment s'ha limitat a una mitjana de 3,5 anys, si bé s'hi ha establert una mesura correctora per tal de poder mantenir la comparació de taxes de reincidència amb els estudis anteriors que preveïen un seguiment més ampli.

Una altra novetat de la recerca actual és que s'ha analitzat de manera parcial un conjunt de variables noves introduïdes amb una nova eina d'avaluació individualitzada dels interns que és utilitzada pels professionals de tractament dels centres penitenciaris anomenada *RisCanvi*. Aquesta nova forma de treballar ha estat impulsada per la Direcció General de Serveis Penitenciaris (d'ara endavant, DGSP). Un dels objectius d'aquesta eina és avaluar el risc que les persones encarcerades cometin actes violents en el futur. Va ser incorporada en la rutina de treball dels equips de tractament l'any 2009, si bé fins a l'any següent no es va sistematitzar la recollida d'informació dels interns, informació que ha anat augmentant any rere any. En el nostre estudi hem pogut recollir els resultats de 659 subjectes diferents, un 19,2% del total, que havien estat avaluats amb el *RisCanvi*. D'aquests subjectes, 410 tenien com a mínim una avaluació *RisCanvi* en la seva versió completa (ja que el *RisCanvi* té també una versió reduïda o *screening*). L'escala del *RisCanvi* completa està formada per 43 factors de risc que s'agrupen en les àrees criminològica, personal i biogràfica, social i familiar, clínica, i, finalment, de personalitat. A aquests 43 factors se'ls suma la valoració del risc futur d'aparició de quatre conductes: violència autodirigida, violència intrainstitucional, reincidència violenta i trencament de condemna. Aquest és el primer cop que podem fer l'explotació d'un seguit de dades de les quals no disposàvem fins ara i que formaran part d'algunes anàlisis específiques, tot i que cal tenir en compte que aquest grup només representa el 12% de la població penitenciària estudiada i que la selecció no és aleatòria ni representativa de tota la població penitenciària catalana.

No ens consta cap altre estudi a l'Estat espanyol que formi part d'una sèrie de recerques que analitzin la reincidència penitenciària de forma periòdica i que assegurin, a més, prou representativitat mostral en el context dels paràmetres que exigeix la recerca internacional. En aquest sentit, l'estudi bibliogràfic que hem dut a terme ens situa entre un grup reduït de països que editen periòdicament dades de reincidència: EUA, Canadà, Japó, Austràlia, Regne Unit, Alemanya, França, Holanda i Suècia.

Els resultats obtinguts dibuixen una radiografia força precisa i única de les característiques que presenta la població penitenciària catalana. El manteniment de la sèrie, a més, aporta un valor afegit a la recerca perquè permet constatar els canvis que s'han anat produint al llarg del temps. Igualment,

possibilita l'establiment d'hipòtesis a partir de les quals la DGSP pot dissenyar intervencions dirigides a reduir la reincidència i fomentar el desistiment del delicte.

Els estudis de reincidència penitenciària són considerats sovint una manera d'avaluar l'efectivitat del sistema penitenciari. Efectivament, una lectura fàcil ens pot portar a concloure que, si són molts els subjectes que tornen a presó un cop n'han sortit, això vol dir que el sistema penitenciari no funciona en la seva finalitat rehabilitadora i de prevenció especial. Per contra, si hi tornen pocs, la gestió de serveis penitenciaris està obtenint bons resultats.

Però la reincidència és un fenomen complex que aporta informació genèrica sobre múltiples factors. Les taxes de reincidència parlen, de manera global i indiferenciada: 1) del moment que travessen les polítiques de seguretat (més o menys pressió política i/o mediàtica sobre determinats col·lectius o zones geogràfiques, més control vinculat a delictes determinats, etc.); 2) de l'efectivitat del control policíac i de les prioritats que s'estableixen en aquest control; 3) del resultat d'aplicar una legislació determinada; 4) de les possibilitats que té cada subjecte o cada mostra de subjectes (per edat, problemàtiques associades, motivacions, etc.) de modificar una trajectòria delictiva ja encetada; i 5) de les polítiques socials i de les possibilitats de reinserció que ofereix la societat (treball, habitatge, tractament de patologies mentals, abordatge de problemes de toxicomanies, integració d'immigrants, etc.). Entre aquestes polítiques socials caldria incloure la política penitenciària i el seu enfocament dirigit, amb més o menys efectivitat, a la reinserció o a l'evitació de la reincidència (control efectiu de factors de risc).

Cal, per tant, ser molt cautelós i no atribuir un canvi positiu o negatiu de les taxes de reincidència a només un d'aquests factors, sense haver-ne analitzat els altres. Saber quina és la taxa ens ha d'ajudar a orientar les polítiques, però de cap manera no podem atribuir-ne l'augment o la disminució a un sol factor o a unes intervencions específiques puntuals, atès que no hem controlat la multiplicitat de relacions i variables que hi intervenen.

Objectius de l'estudi

1. Actualitzar la taxa de reincidència de 2008.
2. Revisar la literatura espanyola i internacional per actualitzar els estudis, les dades i altres innovacions que s'hagin pogut fer sobre el tema.
3. Comparar el perfil de la població excarcerada l'any 2010 amb el de les poblacions estudiades en les recerques anteriors.
4. Actualitzar el perfil personal, penal i penitenciari de les persones reincidents enfront de les no reincidents, amb la inclusió de les noves variables recollides arran de la implementació del RisCanvi.
5. Comparar el perfil de les persones que han sortit en llibertat condicional amb el perfil de les persones que han sortit en llibertat definitiva. En aquest últim grup, diferenciar les persones que han sortit en 1r i 2n grau de les persones que han sortit en 3r grau i de les persones que no han estat classificades durant la condemna.
6. Estudiar com a grups específics el col·lectiu d'estrangers i el de dones.

Metodologia

La metodologia de la recerca es basa en la recollida i explotació quantitativa de les dades obtingudes a través de l'aplicació SIPC (sistema d'informació penitenciari català) i de la base de dades RisCanvi.

Taula 1. Fitxa tècnica de la recerca

Àmbit territorial	Catalunya
Població objecte d'estudi	Població penitenciària que va acabar una condemna de presó l'any 2010 (pena base), ja sigui des de llibertat condicional, ja sigui des de tercer grau, o ja sigui, directament, des de llibertat definitiva (N = 3.414 subjectes). S'ha fet un seguiment de la població fins al 31 de desembre de 2013 per tal de registrar si hi ha hagut reingressos nous a presó. Període de seguiment de 3,5 anys de mitjana. Mínim, 3 anys; màxim, 4 anys. S'hi ha establert una mesura correctora (5,9%) per poder comparar amb els estudis anteriors, que tenien un període de seguiment de 5,5 anys.
Font de les dades	SIPC (sistema d'informació penitenciari català). S'inclouen per primer cop en aquest tipus d'estudi les variables RisCanvi. En total, s'han estudiat 118 variables personals, familiars, socials, penals i penitenciàries.
Explotació estadística	Paquet estadístic IBM SPSS Statistics 17.0

Resultats

1. Respecte a les taxes de reincidència

La taxa de reincidència penitenciària 2014 és del 30,2%.

Set de cada deu persones que han passat per presó no han tornat a ingressar en un centre penitenciari per un nou delictes en els quatre anys posteriors a la seva sortida.

S'ha produït un descens important, de 10 punts, en la taxa de reincidència penitenciària (en l'estudi anterior era del 40,3%).

El tipus de sortida de la presó esdevé un indicador de la probabilitat de reincidència posterior, si bé és un indicador intervingut per les característiques dels interns de cada grup. Els que han sortit directament des de primer grau reincideixen 10 punts més que els que surten en segon grau. Alhora, aquests doblen en taxa de reincidència els que surten en tercer grau. La llibertat condicional mostra uns resultats excel·lents, ja que les persones que han sortit en aquesta modalitat de compliment només han reincidit en un 11,6%, és a dir, una de cada deu. Aquestes dades tenen dues lectures contraposades: en positiu, indiquen el grau d'adequació quant a la classificació penitenciària que fan els professionals dels centres, ja que les persones que acaben reincidint en una proporció més gran són les que els professionals no proposen per progressar a tercer grau o llibertat condicional. En clau negativa, indiquen que els percentatges de sortida en llibertat definitiva des de la presó són alts (58,4%) i que en molts d'aquests casos el fet de no poder fer un retorn a la comunitat progressiu i supervisat pot implicar un augment del risc de reincidència.

Hi ha unes característiques determinades dels interns que es vinculen a les taxes de reincidència més altes. Les més destacades són: 1) tenir antecedents (com més antecedents, més reincidència) i 2) complir una pena de presó per una responsabilitat personal subsidiària (RPS).

2. Respecte a les característiques de la reincidència

Els que reincideixen triguen una mitjana de 336,14 dies a fer-ho. Són 50 dies menys de mitjana que en l'estudi anterior. El 65% dels que han reincidit ho fan dins del primer any. Als dos anys, el percentatge ja arriba al 87%.

El delictes principal més comú que es comet en la primera reincidència és un delictes *contra la propietat* (60,2%). La mitjana d'ingressos penitenciaris posteriors dels reincidents és de 2,2.

Els resultats també ens diuen que els factors associats a una taxa de reincidència més baixa (que el delictes de l'ingrés penitenciar sigui primari, cometre un fet delictiu diferent del de propietat, gaudir de permisos ordinaris, sortir en 3r grau o en llibertat condicional) també fan que es trigui molt més temps a reincidir i que es reincideixi en moltes menys ocasions.

3. Respecte a les característiques del reincident

Entre els reincidents hi trobem sobrerrepresentades les persones que tenen antecedents penitenciaris, que han comès un delictes *contra la propietat* no violent i que compleixen condemnes curtes inferiors als dos anys. També els interns que dins del centre penitenciar han tingut incidents i regressions i no han gaudit de permisos de sortida.

Així mateix, en aquest grup de reincidents hi ha més estrangers d'allò que correspondria proporcionalment a la població encarcerada en general, i destaquen els europeus i asiàtics. També trobem sobrerrepresentats en aquest grup els que tenen expedient d'expulsió però no se'ls aplica, així com els que tenen menys responsabilitats parentals i menys estudis, i els més joves, tant quan la comissió del primer delictes com en el moment d'entrar a complir la *pena base* i en sortir de presó. Estan igualment sobrerrepresentats els que van sortir de la presó directament des de primer o segon grau.

Respecte als factors del RisCanvi, molts dels factors de risc estan sobrerrepresentats en els reincidents, mentre que en el cas dels no reincidents estan infrarepresentats. Concretant una mica més:

- Pel que fa a *factors socials*, els reincidents presenten sobrerrepresentació de problemes relacionats amb l'ocupació, manca de recursos econòmics, absència de plans viables de futur, antecedents delictius en la família d'origen, manca de suport familiar i social, pertinença a bandes o tenir amics delinqüents, pertinença a grup social de risc.
- Pel que fa a *factors personals*, en els reincidents es troben sobrerrepresentats els següents: abús o dependència de drogues i/o alcohol, donar una resposta limitada al tractament, tenir trastorns de personalitat, ira i violència, presentar conductes autolesives, actituds de temeritat, impulsivitat i inestabilitat emocional, irresponsabilitat i actitud hostil / valor procriminal.
- En l'àmbit *penal*, hi ha més sobrerrepresentació en els reincidents de factors com: tenir una història de violència prèvia, haver iniciat l'activitat delictiva abans dels 16 anys i complir períodes de presó ininterrompuda més llargs de tres anys.
- En l'àmbit *penitenciar*, entre els reincidents es dona sobrerrepresentació d'aquests factors: conflictes amb interns, expedients disciplinaris, evasions, trencaments i incompliments.
- En les *valoracions del RisCanvi*, els reincidents puntuen *alt* en els quatre tipus de valoració de risc (autodirigida, intrainstitucional, reincidència violenta i trencament de condemna).

Queda clar que el RisCanvi es mostra com una bona eina per discriminar les característiques de les persones que reincideixen de les que no ho fan.

4. Respecte al canvi de característiques dels excarcerats comparats amb els de l'estudi anterior

Els aspectes més rellevants que diferencien la població excarcerada l'any 2010 de la població excarcerada l'any 2002 (estudi anterior) són els següents:

- Entre les persones que surten de presó l'any 2010, hi ha una proporció més gran d'estrangers.
- Tenen un nivell d'estudis i formació més alt i entenen millor els dos idiomes oficials de Catalunya.
- Tenen una edat més elevada, tant en el seu primer ingrés a la presó (4 anys més de mitjana) com en el moment de sortir-ne (3 anys més de mitjana).
- La proporció de persones primàries (que ingressen a presó per la comissió d'un primer delictes a Catalunya) ha augmentat de forma molt significativa: l'any 2010 el 64,5% no tenen antecedents penitenciaris, enfront del 39,6% de l'any 2002.
- Han augmentat els delictes violents. Els delictes contra les persones quasi s'han doblat, passant del 9,2% l'any 2002 al 16,1% l'any 2010. També han augmentat els delictes contra la propietat violents, des d'un 5,6% l'any 2002 a un 10,9% l'any 2010.
- No augmenta la mitjana de temps de condemna en dies, però sí que augmenta el percentatge de condemnes molt llargues, de 5 anys o més, des d'un 15,7% l'any 2002 a un 20,1% l'any 2010.
- Respecte a la situació penitenciària, els canvis més destacats són: la reducció de permisos ordinaris en més d'11 punts (un 53,3% dels excarcerats l'any 2010 no van sortir de permís) i la reducció del percentatge de persones que surten en llibertat condicional en quasi 5 punts (21,1% l'any 2010).

5. Respecte a les hipòtesis explicatives del descens de la taxa de reincidència

5.1. Canvis macrosocials i de política criminal

- 1) Hi ha un descens generalitzat de la criminalitat a Espanya (des del 2008 al 2013 ha baixat del 51,9% fins al 46,1%).
- 2) Alguns experts internacionals parlen d'un descens generalitzat de les taxes de reincidència dels principals països que l'estudien de forma sistemàtica. Un dels arguments que justificaria aquest descens seria l'augment dels sistemes de seguretat per a la prevenció de delictes menors, que són els delictes que habitualment generen més reincidència.
- 3) Els darrers estudis migratoris apunten que molts estrangers han marxat de Catalunya. A aquest fet se li podria atribuir una part del descens de la taxa, ja que si afectés també els estrangers excarcerats, tindríem un col·lectiu de persones que ha marxat del nostre territori i que, per tant, no podem saber si són reincidents o no, tot i que segons les dades estadístiques disponibles no és gens clar que això s'hagi produït.
- 4) Les diferents reformes penals relacionades amb els delictes de violència de gènere i de seguretat en el trànsit han creat noves tipologies d'infractors que abans no entraven als centres penitenciaris. L'impacte d'aquest nou perfil, amb una taxa de reincidència més baixa que la mitjana general, pot explicar també una part del descens.

5.2. Canvis en les característiques personals, penals i penitenciàries dels subjectes encarcerats

- 5) L'edat: els excarcerats de 2010 tenen més edat, tant en el moment del seu primer ingrés penitenciari (26,9 anys en l'estudi anterior, 31,7 anys en l'actual), com en el moment de la sortida de la presó (abans, 34,4 anys; 37,3 anys ara). Aquest factor sí que podria explicar un percentatge del descens de la taxa, ja que en els nostres estudis la joventut està associada a més reincidència.
- 6) Respecte al comportament penal dels reincidents:
  - a) Els delictes *contra la propietat* han baixat del 58,8% de l'estudi anterior al 41,3% de l'actual.
  - b) El percentatge de multireincidents ha baixat en aquest estudi (abans, el 18,4% del total; ara, el 10,5%). Si hi ha menys multireincidents sembla lògic que aquest fet produeixi un efecte de descens de la taxa.
  - c) El nombre de persones que complien penes de presó per RPS en l'estudi anterior representava el 28,9% del total, mentre que ara és del 17,7%, és a dir, 11,2 punts de descens. Si hi ha menys persones que compleixen pena de presó per RPS (que tenen una alta taxa de reincidència) aquest fet també pot produir un efecte de disminució la taxa.
- 7) Hi ha un augment considerable de persones primàries en el seu ingrés penitenciari (abans, 39,6%; ara, 64,5%). Tenir antecedents penitenciaris s'associa d'una manera molt clara a més reincidència, i no tenir-ne, amb reincidir menys. El descens ha estat molt significatiu, de 25 punts.

5.3. Canvis relacionats amb recursos infraestructurals, econòmics i humans

- 8) Després d'acabar la recerca anterior, es van obrir tres equipaments penitenciaris nous –Brians 2 (2007), Lledoners i Joves (2008)– que van suposar projectes nous, alternatives noves i formes d'intervenció diferents.
- 9) L'any 2008 es van crear cinc unitats dependents externes per al tractament de toxicomanies. Això va augmentar les possibilitats de tractament específic en entorns no exclusivament penitenciaris (l'any 2006 es comptabilitzaven 1.996 interns en programes de toxicomanies, mentre que l'any 2010 la intervenció arribava a molta més població: 3.451).
- 10) En el període 2006-2010 s'hi va disposar de més recursos econòmics , amb bon suport a entitats socials col·laboradores (subvencions i convenis), les quals van incrementar la seva presència a les presons i en els processos d'acollida i sortida dels casos. També era més fàcil atorgar ajudes econòmiques als interns i a les seves famílies en situacions molt precàries.
- 11) Pel que fa al treball productiu, la mitjana de persones ocupades cada mes en una o més jornades i en una o més activitats productives va passar de 2.162 persones l'any 2006 a 3.902 persones l'any 2010.

5.4. Canvis relacionats amb instruments d'intervenció

- 12) La DGSP ens ha informat que en aquesta època va augmentar el nombre de programes de rehabilitació duts a terme.
- 13) Va ser en aquests anys que es va implementar el RisCanvi, amb tot el que això implica de canvi en el model d'avaluació i valoració dels individus que constitueixen la població penitenciària. Es va fer tota la formació del personal de tractament en aquest model de treball i es va reorientar la forma d'intervenir.
- 14) Es van posar en marxa dos protocols importants de coordinació amb altres institucions: protocol d'excerceracions d'alt risc (coordinació amb Fiscalia) i protocol de coordinació amb víctimes. Es creu que han tingut un efecte preventiu respecte a la reincidència.

Butlletins *Invesbreu* publicats

- 1 Immigrants i criminalitat a Europa. Els exemples d'Alemanya i Espanya. Gener 1995
- 2 La premsa pública de Barcelona durant l'etapa isabelina / La casa de correcció de Barcelona (1836-1856). Gener 1998.
- 3 El cost de la justícia penal. Privació de llibertat i alternatives. Febrer 1998.
- 4 El nen abusat sexualment com a testimoni / Els delictes contra la llibertat sexual relacionats amb menors. Març 1998.
- 5 Intel·ligència i personalitat en el procés rehabilitador del delinqüent. Maig 1998.
- 6 Salut i presó. Octubre 1998.
- 7 La premsa envers la violència juvenil i la presó. Novembre 1998.
- 8 El tractament dels agressors sexuals. Febrer 1999.
- 9 La victimització a Catalunya l'any 1996. Abril 1999.
- 10 Programes aplicats de psicologia comunitària amb personal penitenciari. Juny 1999.
- 11 Justícia juvenil: inserció laboral i mesures en medi obert. Octubre 1999.
- 12 Reincidència i delinqüència juvenil. Novembre 1999.
- 13 Violència domèstica. Desembre 1999.
- 14 L'estat de l'adopció a Catalunya (1998-1999).
- 15 Maltractaments infantils a Catalunya. Juny 2000
- 16 Presó i dones. La incidència dels programes motivacionals en la conducta social. Un estudi evolutiu (1988-2000) a la presó de dones de Barcelona. Setembre 2000
- 17 Avaluació d'un programa de tractament per a joves violents. Novembre 2000
- 18 Avaluació de l'efectivitat dels programes de tractament amb delinqüents a Europa. Gener 2001
- 19 La victimització a Catalunya l'any 1999. Maig 2001
- 20 L'arrest de cap de setmana a Catalunya (1996-2000)
- 21 Addictes a les drogues i reincidència en el delictes
- 22 Maltractaments físics greus a nadons i menors de quatre anys ingressats en centres d'acolliment
- 23 Intervenció institucional. Elements per a l'anàlisi en menors infractors o en risc
- 24 Els menors estrangers indocumentats no acompanyats (MEINA)
- 25 La mediació penal
- 26 La reincidència
- 27 Família i conducta antisocial
- 28 Presentació de dues recerques de l'àmbit penitenciari
- 29 Intervenció en centres de justícia juvenil
- 30 La classificació inicial en règim obert dels condemnats a presó
- 31 La reincidència en les penes alternatives a la presó a Catalunya
- 32 L'assistència religiosa i la llibertat de culte a les presons de Catalunya
- 33 Bullying - Violència de gènere. Elements per a l'anàlisi
- 34 Violència dels joves a la família
- 35 Infractors i conducta violenta
- 36 Drogues i tractament penitenciari
- 37 Perfil professional del jutge de primera instància i instrucció de Catalunya
- 38 Violència de gènere i justícia
- 39 Delictes sexuals i reincidència
- 40 Intervenció amb infractors juvenils
- 41 Mediació i resolució de conflictes en entorns penitenciaris
- 42 Perfil professional del Secretari Judicial de Catalunya
- 43 Predicció del risc de violència en contextos institucionals. Els sistemes de control monitorat aplicat a penats adults
- 44 Drogues i presó. Mesures de seguretat i salut mental
- 45 Models de política criminal i penitenciària internacional
- 46 Dona i violència de gènere
- 47 La formació dels funcionaris de seguretat dels centres penitenciaris a Catalunya i a França
- 48 Perfil dels penats per delictes contra la seguretat del trànsit
- 49 Intervenció amb agressors de violència de gènere
- 50 Intervenció amb infractors condemnats per delictes de trànsit a programes formatius
- 51 Abús sexual infantil: valoració psicosocial des de l'àmbit de la justícia
- 52 Agressors en violència de parella
- 53 Inserció després de la presó
- 54 Estrangers en centres penitenciaris
- 55 Victimologia i ciberdelicte en menors
- 56 La reincidència en el programa de mediació i reparació de menors
- 57 Intervenció penal amb infractors de trànsit
- 58 Avaluació de menors infractors: factors protectors i de risc
- 59 El temps en la justícia de menors
- 60 Intervenció en el marc de l'execució de mesures penals en la comunitat
- 61 Prestacions en benefici de la comunitat i realització de tasques socioeducatives en justícia juvenil
- 62 La victimització d'infants i joves en risc
- 63 La llibertat condicional a Catalunya
- 64 Gestió de casos en l'àmbit penitenciari
- 65 Execució penal i toxicomanies
- 66 Avaluació del programa d'entrenament d'habilitats parentals. Límits